
СПРАВА МАРТИНА ГАЙДЕГЕРА:
РЕЦЕПЦІЯ НЕВЛОВИМОГО

Анатолій АХУТІН, кандидат хімічних наук, філософ, перекладач

ХІД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

Важливо визначитись, що називати «особистістю». Якщо суто в життєвому вимірі, то постать філософа впливає на його філософію приблизно так, як особистість балерини позначається на майстерності танцю: заважає. В іншому ж сенсі — особистість всерйоз і є філософією всерйоз. Адже «я» існує допоки мислить, але подія думки настільки ж рідкісна, як і зустріч із собою. У Гайдегера виходило. Як бачимо, така подія далеко не завжди є безпечною.

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера?

Читав не повністю, але достатньо, щоб зрозуміти їх значимість, і вона в тому, що дозволяє ясно побачити, як його філософська думка перетворюється на політичну. Власне філософські тексти (яких там незрівнянно більше) варіюють теми і медитації *Beiträge zur Philosophie* та інших речей цього кола. Біда, на мій погляд, не стільки в катастрофічному змішуванні *Bürgertum*, *Technick*, *Rechenschaft*, *Machenschaft*... з *Judentum*, не стільки взагалі в міфології різних *Volks-tum* ів з присмаком світової змови, скільки в тавтології аутистської глибокодумності, яка сама себе проковтує. Але ця розмова довга. За його «нацизмом» криється «хід думки». Його основна тема — буття, його забуття, народження і доля метафізики, самостійна суб'єктність техніки і — «стриманість» як умова пригадування буття — втягує всю класичну європейську філософію до «нацизму», і цим визначається серйозність «справи Гайдегера». Деяким чином, це справа про філософію.

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

Не варто називати думку Гайдегера «концепцією». У політичній ганьбі його націонал-фюрерства дався взнаки безславний провал його морального чуття, мовного слуху, естетичного смаку, уважності до інтонацій. Він міг розділяти пафос революції, але тільки сліпотою і глухотою аутистської глибокодумності можна пояснити його байдужість до того, що відбувалося навколо нього на вулицях, у пропаганді, в етнічних чистках. «Концепцію»

Гайдегера можна викинути, але хід філософської думки, що став його словом, містить необхідність, його так просто не обійти, не оминати.

Досвід Гайдегера каже: філософія — справа небезпечна.

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

Найважливіше, що ця рецепція взагалі можлива, як і рецепція будь-якої іншої філософії. Думка є думка.

Євген БИСТРИЦЬКИЙ, доктор філософських наук, провідний науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ГАЙДЕГЕР: ІСТИНА СТАЄ ІСТИНОЮ ЧЕРЕЗ НАБУТТЯ «ГРУНТУ»

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

Якщо йдеться загалом про «філософа», то це питання не так у сенсі впливу особистості — персональних, психологічних особливостей людини — на її думку, як у сенсі впливу постаті філософа як носія культурних і соціальних характеристик свого часу на зміст його чи її думки, думки вченого. Це питання неунікнено приводить, принаймні, до вже наявних у філософії відповідей.

Це відома в теорії пізнання та методології науки дилема інтерналізму — екстерналізму. Представники інтерналізму (найяскравіший — К. Попер) віддають перевагу поглядів на наукове знання як на незалежний від обставин процес розвитку ідей, підштовхуваний іманентною логікою розгортання їхнього «внутрішнього» змісту. Натомість екстерналісти (особливо марксистські детерміністи, зокрема Б. Гессен) наполягають, що зміни суспільних передумов життя вченого першочергово впливають на його внесок у зміни та розвиток знання.

Це також погляд на революційні повороти в науці як такі, що інспіруються зрушеннями у світогляді спільноти вчених — змінами парадигм, зменшенням радикалізму обох позицій та відкриттям шляху до визнання залежності змісту знання від конкретно-історичного розуміння і світу, і сенсу самого знання тієї чи тієї доби. В такий спосіб філософія науки звертається до методів історичного дослідження знання — інтерпретації та розуміння — герменевтики (примітні автори — Т. Кун, П. Фохербенд).

Це, зрештою, становить певне повернення до герменевтики, виокремленої як метод пізнання Г.-Г. Гадамером, П. Рікером та Ю. Габермасом, — поворот, пов'язаний також із розвитком аналітичної філософії. У свій спосіб цей шлях усвідомлення залежності змісту знання від контексту значень життєвого світу (*Lebenswelt*) пройшла феноменологічна теорія наукового методу, яка *de facto* визнала принципову неможливість повної редуції життєсвітових смислів у змісті знання.

Цей швидкий екскурс є, як на мене, необхідним, щоб вказати на загальний теоретичний рух філософської думки минулого століття якраз щодо центрального питання філософії — питання, яке я би сформулював так: Як можлива загальна істина, яка залежить від завжди унікального життєвого

контексту досвіду пізнання і знання, що існує в «цьому» світі, тут і тепер? Інакше кажучи, в який спосіб питання про людське буття у світі — онтологія — входить у зміст і рух думки, знання, яке претендує на відкриття істини? Так, здається, ми виходимо на той шлях, що експонує духовні тенденції часу і веде якраз до головної постаті в онтологічному повороті філософії — до Мартина Гайдегера, постаті, яка в часі фактично випередила всі зазначені спроби відповіді на засадниче питання впливу завжди унікального життєвого світу людини на зміст знання.

До речі, коли ми говоримо про «постать», ми якраз потрапляємо, сказати б, у вихідний пункт, *das Da* («там, в цьому особливому місці») його фундаментальної онтології. Адже внутрішня форма чи значення слова «постать» апріорі задає нам буттєві параметри: постаті можна лише тут і тепер — у цьому соціальному місці і в цей історичний час, бути тут і тепер (*Dasein*). Тому звернімося до топографії життя Гайдегера.

Коли йдеш до будинку батьків Мартина в Мескірху, поблизу від нього на добрячій височині гранітного постаменту із написом «Наші загиблі герої у світових битвах 1914—1918» бачиш постать німецького вояка. Вона нагадує про трагедію Першої світової війни, екзистенційний досвід якої по-своєму переживав народ (*Volk*) Німеччини. Містка символіка цієї постаті біля рідної домівки (*Heimat*) здатна, нехай натяком, прояснити нам філософську відповідь, яку Гайдегер сам дає на наше запитання про «постать». Її можна шукати в його промові до спільноти рідного Мескірха в 1955 році, вже після другої мілітарної поразки Німеччини та її «денацифікації». У цій промові Гайдегер відповідає, чому він (і всі ми) неунікнено повертаємося до місця й часу, в яких ми постали, — до «дому», до «грунту» (*Boden*) як основи розуміння буття; по-новому у повоєнний час відповідає на питання про значення вкоріненості людської постаті, стояння на ґрунті. Після Першої світової у «Бутті і часі» він твердить, що кожного разу, коли феноменологічне поняття відділяють від визначальних джерел, воно може дегенерувати — втрачаючи свій обґрунтований характер (*Bodenständigkeit*) — і бути зрозумілим лише в пустий спосіб (SuZ, S.36).

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера?

Моя відповідь набагато скромніша за горизонт претензій цього запитання. Не читав, а частково занурювався якраз в ті сюжети, що стосуються теми запропонованих запитань, особливо користуючись показником ключових слів у доступних мені томах «*Schwarze Hefte*» та їх англійських інтерпретаціях. Щодо «Зошитів» уже існує напрацьована західними філософами численна й дуже якісна література. Особливо зазначу розвідки Петера Травні, редактора «Зошитів», системно обізнаного зі спадщиною та думкою їх автора. Ці Гайдегерові щоденникові записи були оприлюднені нещодавно, починаючи з 2014 року — згідно з його заповітом, в останніх томах його Повного зібрання творів. Треба бути великим знавцем цілої Гайдегерової думки, щоб «читати» фрагментарні роздуми, рефлексії (*Überlegungen*) як науковий, системний трактат. Утім, сюжети «Зошитів», які мене цікавлять, власне і стосуються нашого обговорення.

Для великого кола дослідників саме питання його «постаті» у соціально-історичній ситуації «тут і тепер» — як члена націонал-соціалістичної партії — та, особливо, його поведінки та думок антисемітського налаштування часто густо є мотивувальним поштовхом до вивчення та інтерпретації «Чорних зошитів». — У зв'язку, насамперед, з актуальними для мене зараз темами ідентичності та автентичності. В цьому сенсі я більше цікавлюсь зміною значень в межах понять «(об)грунтованості», «грунту», «втрати ґрунту» або «викоріненості», які допомагають зрозуміти зміст центрального поняття «Буття і часу» — *Dasein*, а також подальшу трансформацію поняття буття (*Sein*) у значення історичності буття, або бування (*Seyn*). (І не тільки цих понять.)

Якщо коротко, то ця зміна значень як «культурно-історичне» розуміння власної філософії *Dasein* не тільки є наслідком внутрішньої логіки розгортання вихідних завдань фундаментальної онтології. Вона (ця зміна), думаю, збігається з контекстом подій, пережитих *Volk*'ом і Гайдегером у роки до, під час та після Другої світової війни. Ідеться про певний філософський збіг топографії зі змістом думки (Травні).

Найближчий для цієї розмови приклад — це якраз подальша щодо бачення, сформованого за часів «Буття і часу», спроба відповісти на питання, на яке по-своєму відповідала філософська думка (що вже зазначалося вище). Це питання подолання метафізичного поділу світу на суб'єкт та об'єкт як до тих пір (до Гайдегера) засадничого способу філософського думання. Це питання про те, яка «сила», висловлює це так, історично керувала людством, яка примусила нас відділяти сенс нашого буття у світі від наукового означення світу? Що відділяє людину від світу — викорінюючи з нього, внаслідок чого ми втрачаємо ґрунт (*Bodenlosigkeit*), а отже, «дійсне» розуміння буття? Що являє нам світ як його науково-технологічний образ, *Gestell* — поставлену ззовні речову основу? — Сприйняття, нав'язане людству історичним рухом — цим, за Гайдегером, «несправжнім» ґрунтом — викоріненням думки, зокрема через заміщення науково-технологічним відношенням до світу справжньої, автентичної уґрунтованості буття, до якого тепер треба обернутися та повернутися.

Саме в цьому контексті роздумів Гайдегера про «вкоріненість» та «викоріненість» рухаються інтереси багатьох сьгоднішніх критичних текстів на підставі вивчення «Чорних зошитів». Інколи просто розшукують його прями висловлювання в термінах нацистської ідеології «крові та ґрунту» (*Blut-und-Boden*). Тому в контексті відповіді на проблему Гайдегерового антисемітизму, важливу для оцінки його політичної філософії, досліджують філософське значення одного з часто вживаних у роздумах «Зошитів» понять, а саме поняття *Machenschaft* — «махінації» чи «маніпуляції» як історичний спосіб буття певних спільнот, презентованого ним під назвами «американізму», «більшовизму», «світового єврейства». Він часто збивається на політичну онтику, включаючи до цього списку, відповідно до тодішньої політичної кон'юнктури, скажімо, «японців». Він збивається на онтику й у своєму очевидному персональному антисемітизмі, що стосується оцінок і його колег, і цілої нації. Втім,

у «Зошитах» Гайдегер критично відкидає націоналістичний біологізм. Хоча віддає своєрідну першість рідному Volk'у як спільноті, котра чинить опір позитивізму та є ґрунтом для «нового початку» (філософії, буття). Тому моральну оцінку поведінки та провини Гайдегера має сенс відділяти від ставлення до його філософії, втім, не забуваючи про їхню взаємодетермінацію.

І в цій інтенції на подолання — деструкцію — метафізики через історію буття (*Sein*) варто шукати його відповідь на питання про єдність місця і часу (ми вже говорили про топографію) думки та її вкоріненого в буття істинного значення. Ця ідентичність думки і буття виникає як історична подія (*Ereignis*) — як заснування в «тут і тепер»: істина стає істиною через набуття «ґрунту». В «Зошитах» продовжується осмислення сформульованого Гайдегером за рік до того (у 1930-му) в ґрунтовному тексті «Засадничі поняття метафізики» розуміння історичності буття. Набуття істиною ґрунту він пов'язує з рішучістю усвідомити «тугу» (*Langeweile*) спільноти або, скажу так, — екзистенційно прокинутись для колективної налаштованості на історично буттєву дію (згадаймо пам'ятник біля його батьківського будинку, що символізує «тугу» та ресентимент німців після поразки в Першій світовій війні). У цьому можна шукати і відповідь на спосіб деструкції історії метафізики, тобто подолання «махінації», протистояння «очищенню буття», через прив'язку думки до історичного усвідомлення буття «тут і тепер». Головну історичну роль у цій деструкції він відводить німцям. Тут знову повернуся до першого питання про вплив «постаті». Згадаймо відоме свідчення Жака Деріда (що виглядає як вигадка) щодо Гайдегерового зауваження на лекції: «Яким було життя Аристотеля? Гаразд, відповідь — у простому реченні: „Він народився, він мислив і він помер“». Утім, ми знаходимо й протилежні слова Гайдегера про «запитування Платона й Аристотеля» як «віднесене до життя».

Отже, роздуми «Зошитів» дають, зокрема, певний ключ до розуміння головних понять його пізньої думки — *Sein*, подія, ідентичність. Це стосується й екзистенціалів «Буття і часу», і багатьох інших філософських понять. Думаю, саме в цій можливості розуміння і полягає сенс «читання» «Чорних зошитів».

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

Після сказаного мені вже легше відповісти на третє питання. Якщо ми зіставимо сьогоднішні наші політичні суперечки (особливо ті, що стосуються питань ідентичності, екзистенційного вибору країни, радикально-націоналістичних згадок про «ґрунт» та «щире українство») з відповідною термінологією «Зошитів», то це допомагає зрозуміти потенціал Гайдегерової філософії для використання її для обґрунтування націоналістичної політичної ідеології, як це робить, наприклад, російський Дугін. І, безумовно, не було чистою випадковістю тимчасове партійне зближення Гайдегера з націонал-соціалізмом.

Утім, якщо ми візьмемо до уваги зазначене вище, а саме наполегливу спрямованість філософа на подолання метафізики, ми маємо не піддаватися однозначному розумінню «політичної філософії» в його навчальних курсах

1933–34 років у душі, скажімо, принципу гітлеризму (Емануель Фає). Беручи до уваги не політичну онтику подій, а онтологічне розуміння буття, запропоноване філософом і розвинуте ним до питання його історичності, ми можемо зрозуміти певну ширість його персонального спротиву звинуваченням під час і після процесу денацифікації. А саме — його вперте, як правило мовчазне, невизнання залежності змісту його думки з необхідністю від соціально-політичних обставин. У цьому сенсі ані його так званий «політичний гітлеризм», ані прояви його антисемітизму не можуть бути цілком відділені від його філософії, а отже, не можуть бути оцінені окремішньо та однозначно. Я дозволю собі згадку про заняття філософією за «комуністичних» часів. Для тих, для кого філософія була не тільки професією, а й покликком, завжди знаходилася можливість думати «не онтично» — за межами ідеологічних обставин та цитування класиків марксизму. Зокрема — відкривати значущість онтологічного підходу для себе та студентів, щоб надати пояснення тих змін, що об'єктивно відбувалися в радянському світі та поза ним.

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

Тут ми переходимо до відповіді на останнє запитання. По-перше, така рецепція досить давно відбувається як вплив спадщини Гайдегера через канали комунікації філософської та масової думки: маємо вплив його філософії на академічні дослідження найрізноманітніших філософських проблем, читання, хоча не стільки в оригіналі, скільки в перекладах (переважно — російських), захоплене цитування, спроби просто притулитися до «мудростей» філософа, речущого про буття та його сенс. Звідси, по-друге, очевидно, що існує «метафізична» потреба спільноти в докладанні зусиль для здійснення українських перекладів творів філософа, світове визнання якого вже відбулося. І, додам, ці процеси відбуваються якраз мірою того, як людство дедалі більше усвідомлює значення топографії власного буття — його глобальної прив'язки до земного місця життя. Отже, — і значення постаті цього філософа.

Звідси і моє бачення головного шляху нашої рецепції його філософії. Це завдання синхронного перекладання його творів українською (російський світ вибудовує своє власне розуміння і семантику перекладів та інтерпретацій, яка є і буде відмінною від української) і, відповідно, читання на цих засадах історико-філософських курсів паралельно чи разом із дослідженнями широкого спектру «актуальних проблем» із залученням — аналітикою та (філософською насамперед) критикою — його оригінальної думки. Тут має фігурувати також і потужна рецепція перекладів і інтерпретації філософії та постаті Гайдегера, насамперед в англо-американській, французькій та італійській традиціях. Це величезна робота, що вимагає не тільки натхнення і професіоналізму, а й певних коштів. Утім, ані самі по собі переклади, ані вільні роздуми «з приводу» його думок не будуть здатні поєднати те, про що я тут намагався сказати, — поєднати його постать з нашою «поставленістю» бути «тут і тепер», тобто з нашим розумінням «хто ми». Не можна сподіватися на «чисте» розуміння філософії буття без розуміння буття у власному світі.

Михайло БОЙЧЕНКО, доктор філософських наук,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«ГАЙДЕГЕР МАЙЖЕ ВЕСЬ ЧАС ГРАВ...»

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

Постать філософа — це його суспільний образ, який складається як за його життя, так і по його смерті. Цей образ формують передусім тексти філософа, але також і його вчинки, висловлювання, увесь спосіб життя. Певною мірою постать філософа також формується його оточенням — друзями, однодумцями, опонентами, ворогами — і не лише у філософії, а й у житті. Трапляється, що соціальний статус філософа, його соціальні ролі відбиваються на його мисленні, його цінностях, його цілях не лише у житті, але й у філософії. Інколи суспільний статус зобов'язує до певного типу мислення, наприклад, лояльності чи навіть пристрасної ангажованості, пов'язаних з належністю філософа до церкви чи держави, нації чи соціальної верстви, певної професії чи неформальної спільноти. А інколи такий статус філософа свідомо і послідовно заперечує — як-от Епіктет чи Марк Аврелій прагнули не брати надмірно до уваги своє місце у соціальній ієрархії; Сенека, будучи свого часу найбагатшою людиною Римської імперії, писав філософські тексти, які змусили багатьох говорити, що він не живе згідно зі своєю філософією; Бенедикт Спіноза зрікся релігії своїх батьків; Жан-Жак Русо розійшовся у поглядах майже з усіма своїми друзями, Людвіг Вітгенштайн розірвав майже всі традиційні соціальні зв'язки. Традиційно філософами були переважно чоловіки — і це теж результат впливу суспільства з домінуванням певних гендерних соціальних стратегій. У сучасному суспільстві відбулося своєрідне «відкриття Америки»: філософія жінок може виявитися цілим незаниманим континентом — але тут майже все залежить від самих жінок, адже вони мають не просто вразити світ своєю філософією, а й дати можливість цією філософією зробити зворотну проекцію на всю минулу історію філософії та позначити орієнтири на майбутнє для філософії жінок. Але позитивно чи негативно, більш чи менш явно і усвідомлювано для самого філософа соціальні обставини завжди зумовлюють його філософію. Не варто, втім, перебільшувати ступінь цього впливу — філософ завжди є передусім творцем, а не продуктом свого соціального довкілля; чим далі, тим більше він вивільняється з-під його впливу (навіть коли приймає його як долю або просто щось бажане для нього), ба більше сам починає змінювати своє соціальне довкілля. Іноді такий вплив триває ще довго після смерті філософа. Так, ідеї Сократа, Платона та Аристотеля, Епікура та Монтеня, Ляйбніца та Канта, Гегеля та Маркса надовго пережили своїх творців. Особливо разючим, хоча й не завжди передбачуваним, навіть для його творця, був вплив ідей Карла Маркса: за масштабом і глибиною соціальних змін його філософія є, можливо, найбільш впливовою і досі. Одним з головних

досягнень марксизму було привернення уваги до факту амбівалентності соціальної ангажованості — залежності від ступеня адекватності співвіднесення носія соціального інтересу із самим цим інтересом така ангажованість може бути корисною або шкідливою, як для нього самого так і для суспільства. Яскравим прикладом складностей такої суспільної ангажованості є філософія Мартина Гайдегера і сама його постать, яка стала невідокремлюваною від його філософії. Гайдегер свідомо приймав певні прояви своєї суспільної ангажованості, а деякі з них почергово посилював чи послаблював, свідомо привертаючи увагу не лише до своєї філософії, але й до своєї постаті. Врешті-решт він став заручником створеної ним самим суспільної репутації, що його зовсім не обтяжувало, але навпаки — надавало додаткову мотивацію до філософування. Гайдегер створив для себе певну нішу у філософії, яку не зміг зайняти не лише жоден його сучасник, а й жоден з наступних філософів, аж до сьогодні. Ця ніша певною мірою обмежувала його творчість і спосіб присутності у публічному просторі, це була своєрідна самоцензура, результатом чого і стала поява «Чорних зошитів».

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера?

Так, я знайомий з працею Гайдегера «Чорні зошити»: повністю ще не прочитав, але вже склав для себе попереднє враження. З філософської точки зору в цьому тексті навряд чи можна знайти те, чого раніше не можна було прямо прочитати або не можна було реконструювати з інших його, власне філософських праць, опублікованих за життя. Більшою мірою цікаві й інколи дещо несподівані оцінки Гайдегером інших людей, і як особистостей, і як філософів, політиків тощо — те, що характеризує не стільки філософію Гайдегера, скільки його постать. Уявнюється те, що всі відчували й раніше: Гайдегер майже весь час грав — не на публіку, а з публікою, дозував суспільну обізнаність з його власною філософською і політичною позицією. Вражає, наприклад, його зверхня та іронічна оцінка нацистського режиму ще в перші його роки — вже після того, як Гайдегер пішов з посади ректора, коли він мав можливість ближче ознайомитися з тим, чим є нацизм на практиці. Звісно, неприйняття нацизму (більшою мірою як дорікання йому за свого роду юнацький максималізм) у Гайдегера було менш радикальним, аніж неприйняття того, що він вважав взагалі чужим для себе. У чомусь Гайдегер був навіть радикальнішим за самих нацистів. Таке дистанціювання від нацизму як недолугого і простакуватого Гайдегер приховував не лише тоді, коли нацизм був при владі (що можна було б пояснити побоюванням за власну безпеку), але й тоді, коли нацизм зазнав краху і не критикували нацистів лише ледачі. Навіть тоді, коли Гайдегера називали нацистським філософом, він відкрито це не заперечував ніколи, хоча насправді таким ніколи не був. Гайдегер був вищим за чутки і плітки — теревені, він сам значною мірою ними маніпулював на власний розсуд.

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

«Чорні зошити» показали, що політичні погляди Гайдегера були зовсім не такими однозначними, як це здавалося багатьом. Гайдегер радше цинічний у своїх політичних поглядах, ніж романтичний, більш глибокий за політичну кон'юнктуру. Це певною мірою неминуче проєціюється і на сприйняття його філософських текстів, особливо після 1933 року. Для мене і у політиці, і у філософії Гайдегер залишається тією ж самою постаттю, яка з академічного філософа все більше перетворювалася на мага, який сидить у власній башті, нібито недоступний для всього світу, але сам з цієї високої башти все бачить і невловимо впливає на перебіг подій. Звісно, Гайдегер більше хотів таким бути, аніж насправді був, але переоцінити його вплив на сучасників — особливо філософів і зокрема в Німеччині — майже неможливо. Цей вплив значно ширший за сферу політичного, як її зазвичай уявляють: Гайдегер впливав і впливає досі на саме сприйняття іншими світу, а політичне є лише складовою такого сприйняття. Втім, з цього погляду, не лише політика, але навіть філософія теж постає як щось похідне від базової екзистенційної позиції Гайдегера.

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

Філософію Гайдегера можна сприймати по-різному: більш вульгарно — за чутками про нібито його однозначно нацистські політичні погляди, і більш витончено — якщо цю філософію вивчати неупереджено, як подію мислення. В Україні були, є і будуть обидві ці рецепції, як і множина їхніх композицій у різних пропорціях. Подальше зростання рівня філософської культури буде сприяти більш виваженому сприйняттю Гайдегера як мислителя — а вже потім як філософа, представника академічної сфери, людини з певними політичними поглядами. Гайдегер як мислитель не лише органічно вписується в інтелектуальну історію Європи та світу, цю історію неможливо зрозуміти і прийняти без Гайдегера як мислителя. Нестача ж філософської культури цілком може призводити до ефекту створення замкнених спільнот, які не здатні почути думку опонентів — спільнот як фанатичних adeptів Мартина Гайдегера, так і його сліпих критиків. За межами уваги і тих, і тих залишиться не лише значна частина неординарної особистості Гайдегера, а й головне — самодостатність мислення, шлях до якого знайшов Гайдегер і показав цим приклад для інших: у чомусь позитивний, у чомусь негативний.

Олександр ВОРОНЮК, кандидат філософських наук,
голова ЦМК соціально-економічних дисциплін
КЗВО «Житомирський базовий фармацевтичний коледж»

ДО ЧОГО ГАЙДЕГЕР ЗАКЛИКАЄ СВОЄЮ ФІЛОСОФІЄЮ?

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

З одного боку не впливає. Варто позбутись психологізму, розглядаючи філософію того чи іншого мислителя. Ми не можемо вивести його філософські ідеї з особливостей особистісного розвитку філософа. Такого прямого зв'язку не існує,

як і не існує методів цей зв'язок віднайти. З іншого боку, не постать впливає на філософію, а філософія впливає на постать, оскільки це справа усього життя.

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера?

Ні, очікую на третій том, де Гайдегер осмислює свою участь у нацистському русі.

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

На жаль, скандал навколо Гайдегера не дає змоги приступитись до його філософії. В. Бібіхін казав: треба дивитись не на Гайдегера, а на те, до чого він закликає нас своєю філософією. А ми опиняємось часто в ситуації дурня з «Амелі» Жан-П'єра Жене, якому показують пальцем на небо, а він дивиться на палець.

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

Можлива рецепція одна — філософія Гайдегера як така, як фундаментальна подія ХХ століття. У нас із цим біда: один нещасний переклад (збірник «Дорогою до мови»), з дослідників — Анатолій Ахутін та Андрій Дахній.

Андрій ДАХНІЙ, доктор філософських наук, завідувач кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка

ВКОРИНЕНІСТЬ ФІЛОСОФА І ЙОГО ФІЛОСОФІЯ: ЧИ Є МЕЖА?

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

Будь-яка філософія несе на собі, більшою чи меншою мірою, відбиток свого творця. І в цьому сенсі абсолютно погоджуюсь із твердженням Ф. Ніцше про те, що будь-яка філософія — це ніщо інше, як сповідь її автора. Інша справа, що дехто з філософів прагне якомога більше позбутися, так би мовити, особистісної, авторської інтонації, а тому такі тексти можуть виглядати доволі «безособовими», «об'єктивістськими», відстороненими: це помітно, приміром, у випадках з «Феноменологією духу» Гегеля та «Буттям і часом» Гайдегера. Там ми не дуже легко можемо виявити, розпізнати індивідуальність автора. І в цій же площині варто сприймати ще один аспект, який виражається у відомому твердженні того ж таки Гайдегера про Аристотеля: мовляв, еллін народився, працював і помер, себто найголовніше — те, що він зробив, що написав, а от обставини життя, біографічні подробиці, передумови творчості тощо — речі другорядні. Таку ж «текстоцентричну» позицію можемо помітити, наприклад, нехай і в дещо іншому аспекті, у Сенеки, який підкреслював, що справа філософа — показувати у творах, як слід жити, але не обов'язково й собі дотримуватися проголошуваних максим в індивідуальному житті. Інша річ, що траплялося чимало протилежних підходів: пам'ятаймо Сократа, Епікура, Спінозу, Сковороду та інших, чия філософія є нерозривною з їхніми посталями і несе на собі значно більшу вагу їхніх індивідуальностей.

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера?

Так, читав, хоча далеко не повністю, доволі фрагментарно (втім, зважаючи на велетенський обсяг «Чорних зошитів», не думаю, що знайдеться ба-

гато людей, які цю справу наразі вже осилили). Гадаю, чимало висловлювань, що містяться в них, Гайдегерові честі не роблять. Водночас вважаю дуже перебільшеними багато з тих звинувачень, які посипались на адресу філософа одразу після публікації відповідних томів Повного зібрання творів. Так, приміром, виглядає явно гіпертрофованим твердження, згідно з яким «Чорні зошити» — мало не маніфест антисемітизму: дозволю собі покликатися на німецького дослідника Сильвіо Ф'етту, який слушно підкреслив, що в текстовій масі «Чорних зошитів» антисемітські пасажи становлять приблизно... 0,5 відсотка.

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

Вважаю, що політичні погляди Гайдегера не повинні впливати на сприйняття його філософської концепції. Хоча, ніде правди діти, такого роду спроби трапляються доволі часто. Причому до такої позиції вже віддавна схилилися не лише ласі до сенсацій журналісти, а й дуже помітні в західній філософії постаті: як мінімум можна назвати і Карла Попера, і Теодора Адорно, і Юргена Габермаса (водночас протилежну позицію обстоювали Ганна Арендт, Ганс-Георг Гадамер, Жан-Поль Сартр, Емануель Левінас, Жак Деріда, Мішель Фуко і багато інших). На мій погляд, Гайдегерове ангажування в націонал-соціалізм, його політична сліпота насправді не можуть бути нічим виправдані, проте на цій підставі негоже відкидати його мислення і глибину його філософських прозрінь. Скажімо, те, що Достоевський був запеклим шовіністом, ксенофобом, антисемітом, не скасовує в ньому геніального письменника і психолога, те, що француз Фердинанд Селін, норвежець Кнут Гамсун були симпатиками нацизму, не мало б затуляти їхніх заслуг як блискучих письменників...

4. Можливі реценції філософії Гайдегера в Україні

На мій погляд, багатогранна філософія Гайдегера продовжить викликати розмаїті спроби її тлумачення на вітчизняному ґрунті. Причому не лише в уже звичних площинах — чи деконструкції, чи феноменології, чи герменевтики, чи екзистенційної філософії, чи філософії мови, чи філософії техніки, але й у якихось інших площинах і вимірах... Припускаю, що ці нові аспекти відкриваються вже найближчим часом...

Анатолій ЄРМОЛЕНКО, директор Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України

МАРТИН ГАЙДЕГЕР І «НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ»

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

Постать будь-якого мислителя (як і будь-якої творчої людини), його біографія, приналежність до певного життєсвіту, габітусу, культури та історичної доби, — усе це, звісно, впливає на його філософію — подекуди прямо, по-

декуди опосередковано. Цю кореляцію можна, мабуть, проілюструвати рядками Анни Ахматової: «Когда б вы знали, из какого сора / Растут стихи, не ведая стыда...» Ще складніше це відбувається у філософії, адже філософія має не тільки відповідати добі, а й бути істинною. Усю складність взаємозв'язку біографії та ідей тієї чи тієї філософської постаті показав Вадим Менжулін¹, запропонувавши біографічний підхід до історико-філософського дослідження. До цього лише додаю міркування, на які я натрапив у книжці Отфрида Гьофе про Канта, у яких ставиться питання методології дослідження творчої біографії того чи того філософа, взаємозв'язку розвитку ідей і важливих біографічних моментів. Зокрема, він пише, що, скажімо, характеристику Ж.-Ж. Русо можна пов'язувати з мандрівками, Г.В. Ляйбніца — з листуванням із усіма великими особистостями його доби, Платона та Гобса — з політичною діяльністю, Ф.В.Й. Шелінга — з його стосунками з жінками тощо. «Канта, — пише Гьофе, — можна зрозуміти лише з його доробку. Цей доробок називається наукою, передусім, наукою розуму»². Гадаю, що філософський доробок Мартина Гайдегера не останньою чергою можна ідентифікувати за його політичною філософією і практикою, зокрема й за його ставленням до націонал-соціалізму.

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера?

Так, я читав «Чорні зошити» (*Schwarze Hefte*), щоденники М. Гайдегера, які вів філософ у 1931—1975 роках. Вони були опубліковані впродовж 2014—2018 років у дев'яти томах як завершальний складник Повного зібрання творів мислителя. Публікація «Чорних зошитів» М. Гайдегера знову пожвавила й загострила дискусію про зв'язок філософії мислителя і націонал-соціалізму, зокрема це проявилось у дебатах між Міхою Брумліком і Барбарою Цайнпфеніг. Міха Брумлік в «Есеї про Гайдегера» прагне показати безпосередній зв'язок між ідеями «Буття і часу», зокрема такими поняттями, як «доля», «народ», «боротьба» та ін., з ідеологією націонал-соціалізму, тим часом як Барбара Цайнпфеніг, не заперечуючи цей зв'язок повністю, вважає, що ключовий твір Гайдегера «Буття і час» не піддається однозначній політичній інтерпретації, принаймні не можна провести пряму лінію від нього до ідеології і практики націонал-соціалізму³. Як на мене, «Чорні зошити» свідчать про певну спорідненість філософії Гайдегера та його політичної філософії. І це стосується не тільки антисемітизму філософа, що неодноразово проступає у щоденниках, а й інших його політичних уподобань. Адже фундаментальна онтологія, спрямована на подолання «забуття буття», врешті-решт, призвела, до «забуття логосу» (К.-О. Апель), а підпорядкування аксіології до онтології маргіналізувало етику, подібно до того,

¹ Менжулін, В.І. (2010). *Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні*. Київ: НаУКМА, Аграр Медіа груп.

² Höffe, O. (2007). *Immanuel Kant. Beck'sche Reihe Denker, 7, überarbeitete Auflage* (S. 7). München: Beck.

³ [gegneranalyse.de/auf-dem-weg-zu-hitler-heideggers-sein-und Zeit](http://gegneranalyse.de/auf-dem-weg-zu-hitler-heideggers-sein-und-Zeit)

як у марксисті-ленінізмі сфера моралі стає похідною від об'єктивних законів історії. Ба більше, якщо застосувати до історії філософії концепт зміни парадигм (онтологічна, ментальна, комунікативна), то прагнення створити нову онтологію є певним історико-філософським реверсом, що в соціально-політичному вимірі супроводжується історичним регресом. Тому його політичні уподобання, точніше, політична філософія, хоча й опосередковано, але пов'язані з його фундаментальною онтологією. Ось чому в Німеччині досить критичне ставлення не тільки до Гайдегера, а й до інших ідеологів «грунту і крові», таких як Вернер Зомбарт, Арнольд Гелен та ін. Про це свідчить хоча б той факт, що Ганс Йонас, учень Гайдегера і друг Ганни Арендт, повернувшись в однострої британського вояка до Німеччини як визволитель, — як це він описує у спогадах, — відвідав своїх учителів — Рудольфа Бульгмана, Карла Ясперса та інших, та тільки не Гайдегера, якому не зміг простити колаборацію з націонал-соціалізмом.

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

Як я вже зауважив, політична філософія Гайдегера пов'язана з його філософією загалом, тому, як на мене, його політичні погляди не впливають на сприйняття його ж філософії, адже це одне ціле.

Цю обставину ілюструють не тільки щоденники Гайдегера, які філософ вів тривалий час і які промовисто свідчать про той невпинний шлях, яким ішов Гайдегер до націонал-соціалізму, що далось взнаки і в його вступі до націонал-соціалістичної партії, і в ректорській промові, і в запровадженні інституції фюрерства, коли він став ректором Фрайбурзького університету.

Згадаймо також, що Гайдегером була підписана сумнозвісна «Відозва професорів німецьких університетів і вищих навчальних закладів до Адольфа Гітлера і націонал-соціалістичної держави», ухвалена майже тисячею відомих німецьких науковців на зборах на честь річниці націонал-соціалістичної революції 11 листопада 1933 року в Альбертгалі в Ляйпцигу. На цих зборах Мартин Гайдегер проголосив промову такого змісту: «Німецькі вчителі й товариші! Німецькі співвітчизниці та співвітчизники! [...] Ми відмовились від обожнення неукоріненого в ґрунті та владі мислення. Ми вбачаємо кінець філософії як служниці такого мислення. Ми свідомі повернутися до ясності й певності простого й неунікненого питання про сутність буття. Первинна мужність, в якій суперечність із сущим у цьому питанні або виростає, або руйнується, є більш іманентною спонукою у питанні про народну науку (*völkische Wissenschaft*). [...] Націонал-соціалістична революція не є переходом державної влади в руки іншої політичної сили чи партії, ця революція є повним перетворенням нашого німецького буття (*deutschen Daseins*). Відтепер це потребує рішучості й відповідальності»⁴.

---

⁴ Bekenntnis der deutschen Professoren zu Adolf Hitler. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Bekenntnis_der_deutschen_Professoren_zu_Adolf_Hitler

Особливо слід зауважити, по-перше, той факт, що прихід до влади нацистів Гайдегер називає не тільки політичною революцією, а й (і насамперед) «революцією у всьому німецькому бутті», а по-друге, наполягає на відмові від «обоження неукоріненого в ґрунті та владі мислення» і від «філософії як служниці такого мислення» в якості основи для «народної науки». Як бачимо, ключові поняття фундаментальної онтології Гайдегера «працюють» у промові, здавалося б, суто політичного характеру. Як показали дослідження націонал-соціалістичної доби, це відмова від філософії політично-етичного універсалізму⁵, і ця відмова врешті-решт призвела до жахів Аушвіцу.

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

Звісно, рецепції не тільки можливі, а й реально відбуваються. Проте, на жаль, у нас здебільшого й досі можна спостерігати досить некритичне ставлення до філософії Гайдегера. Понад це, деякі науковці, які полюбляють згадувати філософа, еквілібристично, та й не завжди доречно «граються» його поняттями, інколи не оволодівши навіть німецькою мовою. Часто густо, особливо молоді науковці, захоплюючись цим, справді видатним, філософом ХХ сторіччя, не враховують ту плідну критику його вчення, що розгорнулася не тільки після публікації «Зошитів», а й впродовж усього повоєнного періоду, що вможливило глибоке осмислення саме філософії Гайдегера. Переймаючись «забуттям буття», вони залишають поза увагою «забуття логосу», що особливо небезпечно для нашої країни, країни «навздогінної модернізації». До того ж так звані онтологічний, антропологічний, екзистенціалістський повороти давно поступилися іншим тенденціям у сучасній філософії. Слід мати на увазі також і політичний складник філософії Гайдегера, до якого звертаються «нові праві», зокрема й представники «Альтернативи для Німеччини». Тому, перефразувавши назву статті Томаса Мана «Достоевський — у міру» (Dostojewski — mit Maßen), можна зауважити застереженням: «Гайдегер — у міру».

Іван ІВАЩЕНКО, кандидат філософських наук, перекладач (Піттсбург)

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

На мою думку, будь-яке знання, з одного боку, має особистий вимір. Утім, з іншого боку, знання є публічним вжитком розуму, тож особистість філософа не може в ньому домінувати. Хоча відповідь на це питання значною мірою залежить від того, що ми розуміємо під філософією. Якщо йдеться про античний ідеал, який представляє філософію як передусім певний спосіб життя, то завдання філософа — запропонувати й обґрунтувати най-

⁵ Böhler, D. (1988). Die deutsche Zerstörung des politisch-ethischen Universalismus. Über die Gefahr des — heute (post-)modernen — Relativismus und Dezisionismus. In: *Zerstörung des moralischen Selbstbewusstseins: Chance oder Gefährdung? Praktische Philosophie in Deutschland nach dem Nationalsozialismus*. Hrsg. von Forum für Philosophie, Bad Homburg (S. 193). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

кращий спосіб життя. Якщо ж ідеться про сучасну професійну філософію, то завдання філософа полягає у проясненні умов можливості знання, значення, чесноти тощо, а не в пошуку теоретичних підвалин кращого способу життя.

2, 3. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера? Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

Я читав ті уривки з «Чорних зошитів» Гайдегера, у яких він висловлює свою однозначно антисемітську позицію, з якої випливає, що він поділяв політику «остаточного розв'язання єврейського питання». Це, безперечно, має впливати на сприйняття його філософської концепції, адже якщо до публікації «Чорних зошитів» лишався невеликий простір для спекуляцій щодо політичних поглядів Гайдегера, то після публікації його нотаток, датованих 1938—1939 роками, стає зрозуміло, що їхній автор був переконаним нацистом, а суть націонал-соціалістичної ідеології розумів у термінах своєї філософії. На мій розсуд, відтепер ми не можемо аналізувати філософію Гайдегера без огляду на контекст її зв'язку з націонал-соціалістичною ідеологією. Серед європейських інтелектуалів таку позицію задовго до публікації «Чорних зошитів» обстоював та обстоює італійський філософ Джорджо Агамбен. Хоча деякі філософи, які вибудували свою кар'єру на інтерпретації Гайдегерової філософії, виправдовують його навіть після публікації «Чорних зошитів» (приміром, французький філософ Ален Бадью).

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

Українські рецепції філософії Гайдегера мають узгляднювати його зв'язок із націонал-соціалізмом. Хоча ці рецепції по-справжньому зможуть початися лише тоді, коли ми матимемо українські переклади ключових творів Гайдегера (щонайменше «Буття і часу» та «Канта і проблеми метафізики»). Попри те, що ми пересвідчилися в антисемітизмі Гайдегера, ми не можемо ігнорувати його колосальний вплив на філософію ХХ століття. Зрештою, серед прибічників нацистської ідеології такий вплив справив не лише Гайдегер. На філософію права та теорію конституційного права величезний вплив справив філософ і правник Карл Шміт, який був переконаним нацистом.

Ігор КАРІВЕЦЬ, доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії Національного університету
«Львівська політехніка»

ОСЬ-БУТТЯ — ОДИНОКЕ ТА ПРОМОВИСТО МОВЧАЗНЕ

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

Філософ і його філософія — це єдине ціле. Філософія не може бути відокремлена від того, хто її створює. Філософія є екзистенційною справою філософа. Приклади такої справи та єдності: Сократ, Платон, К'єркегор, Ніцше,

Вітгенштайн, Скворода та інші. Хто не проживає своєї філософії, той не є філософом. Філософія — це стиль життя, це спосіб життя. Не існує абстрактної філософії. Кожна філософія автентична у тому сенсі, що вона походить з неповторного досвіду того чи іншого філософа. Філософ, який приходить у цей світ, є подією досвіду (людського) мислення, яка відбувається за межами знаного, відомого. Якщо немає взаємозв'язку між філософом та його філософією, якщо філософія мислителя не пережита у досвіді, не є його мисленнєвим досвідом, тоді він не може називатися мислителем (філософом), а може — лише ерудованим спеціалістом у тій чи іншій «філософській науці».

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» М. Гайдегера?

Так, читав російський та англійський переклади, бо російському не довіряю. На жаль, я не можу добре читати німецькою, хоча термінологію Гайдегера вивчав, тому її розумію.

Але я не розумію, чому ці «Зошити» спричинили скандал навколо Гайдегера й остаточно затаврували його «антисемітом», «нацистом». У цих «Зошитах», головню, йдеться про запитування, буття, суть філософії, новий початок, мислення, ось-буття, розглядається суть «машинерії», техніки, йдеться про освіту та науку, яка бюрократизується та адмініструється чиновниками. Також він розмірковує про долю Німеччини у зв'язку з нацизмом і про своє ставлення до нього. Якщо і згадуються євреї, то лише декілька разів в контексті торгівлі, спекуляції, тобто того, що в Галичині називають «шахер-махер». Тому євреї не є у центрі уваги цих «Зошитів» і згадуються лише побіжно.

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

Ті, хто не читає праць Гайдегера, звісно, можуть стати жертвою кривотлумачень його філософії, можуть повірити, що його філософія виправдовувала нацизм та антисемітизм. Це те, що роблять з філософією Гайдегера російські фашисти, євразійці, зокрема Дугін.

Гайдегер не вважав, що верхівка націонал-соціалістичної робочої партії втілювала його розуміння суті мислення. Ідеологія нацизму суперечить фундаментальній онтології ось-буття, яке одиноке та промовисто мовчазне. Будь-яка політична ідеологія популістична, галаслива і спрямована на одурманення мас. Гасла будь-якої політичної ідеології не є витвором осмисленого мислення буття.

Але факт залишається фактом: Гайдегер був членом НСРП з 1-го травня 1933 року і не залишив її лав до моменту ліквідації цієї партії наприкінці Другої світової війни. Після Другої світової йому заборонили викладати й назвали «попутником нацизму», який безпосередньо не брав участі у масових вбивствах, переслідуваннях, але симпатизував Гітлерові та націонал-соціалістичній риторичі; він не розкався у своїй приналежності до нацистської партії і не відмежувався рішуче від неї, але й не виправдовував себе за цю приналежність.

Я вважаю, що філософія Гайдегера і його «попутництво» — це різні речі. Хоча впродовж короткого періоду свого життя, періоду ректорства в університеті Фрайбурга (1933—1934), Гайдегер помилково ототожнив націонал-соціалізм з фундаментальною онтологією ось-буття. Але расистом чи нацистом він не був. Є конкретні члени партії, які реалізовували гасла й накази провідників, але Гайдегер не виконував накази і не реалізовував гасла провідників НСРП, не вбивав «ворогів» Третього Райху.

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

Сприймати філософію Гайдегера в Україні можна в контекстах освітніх, наукових та соціально-політичних: комерціалізації та бюрократизації освіти та науки, зростання деструктивної ролі адміністрування у цій сфері, скорочення годин викладання філософії у вишах й перетворення філософії на квазінауку, зростання впливу техніки й технологій на повсякденне життя людей, масової культури та масового споживання, зростання впливу політичного популізму. Усі ці явища, які відбуваються сьогодні і в Україні, осмислюються Гайдегером в його працях.

Роман КОБЕЦЬ, кандидат філософських наук, науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ТАВРУВАЛЬНО-ВИКРИВАЛЬНИЦЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕДУКЦІОНІЗМ

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

Це залежить від того, що мають на увазі під «постаттю»... Я не схильний поділяти психологічну оцінку мислення, відому Фіхтевим висловом: «Який філософ, така у нього й філософія». Ніщше у притаманному йому стилі стверджував: «Розкажіть мені три анекдоти про філософа, і я відтворю вам його філософію». Безумовно, всі контексти — і історичний, і національно-культурний, і соціальний, і біографічний, і академічний, і політичний — так чи інакше впливають на мислителя. Однак не можна звести зміст творчості до жодного з них. Такий редукціонізм ніколи не пояснить специфіку, особливість саме цього мислителя...

До речі, сам Гайдегер як феноменолог (тобто «за визначенням» антипсихологіст) виразно продемонстрував своє ставлення до такого підходу на початку однієї зі своїх лекцій: «Аристотель народився, прожив та помер. А тепер розглянемо те, про що йшлося в аристотелівському мисленні...»

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера?

Ні, це один з відкладених мною на майбутнє текстів для ознайомлення. Загалом тексти Гайдегера після відомого повороту його мислення 1930 року, особисто для мене, потребують окремої прискіпливого вивчення. На жаль, бракує часу, а знайомитись з гайдегерівськими текстами методом «скорочитання» я сенсу не бачу...

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

На жаль, для більшості тих, хто так чи інакше висловлюється чи пише про Гайдегера, це є фактично головним предметом для обговорення. Власне смислова спадщина мислителя важка для розуміння, значно легше по-снобістськи дистанціюватися та повчально-викривально теревенити про «моральну сліпоту», «імпліцитний націонал-соціалізм», «реакційну заангажованість», позірний «антисемітизм», аніж спробувати розібратися в сутності та теоретичному значенні онтико-онтологічної диференціації чи в характері «подолання метафізики». Особливо неадекватним такий таврувально-викривальницький політичний редукціонізм виглядає у країні, в якій попередні покоління філософів (як дехто зі старших колег безпосередньо) майже поголовно були членами КПРС та викладали студентам «реальний гуманізм» у курсах діалектичного та історичного матеріалізму, наукового комунізму тощо. Зрештою, нічого нового... Сам Гайдегер, красномовно описав цей тип «розуміння» у 35 параграфі «Буття та часу» («Теревені / балачки...»).

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

Важко оцінювати «можливе», легше — наявне. Мені 20 років тому довелося написати статтю «Українці та Гайдегер: смисл буття в полоні світоглядно-онтологічних ілюзій», в якій я намагався діагностувати та прояснити неадекватність вітчизняної рецепції фундаментальної онтології у вигляді психологічно-антропологічних алюзій екзистенційної аналітики. Як на мене, нам, але не лише нам, бракує розуміння формально-апріорного, універсалістського або трансценденталістського характеру мислення Гайдегера, його гусерлівського коріння. Натомість українці вичитують у Гайдегера якісь містичні осяяння буття, глибинні неусвідомлені переживання тощо. Це дає підстави багатьом неадекватно «припасовувати» окремі поняття, неологізми чи словосполучення, які трапляються у «Бутті та часі» до власних поглядів на природу людини, її самовизначення та творчості, соціальної взаємодії тощо. На жаль, за цей час ситуація майже не змінилася. Хіба що додалося більше публікацій у жанрі «Гайдегер як історик філософії». Більшість із них хибує на неадекватність розуміння Гайдегерового інтересу до попередньої філософської традиції. Його «історико-філософські» тексти неадекватно аналізувати як «доксографію» Геракліта, Парменіда, Платона, Аристотеля, Канта, Гегеля чи Ніцше... Кожен з цих мислителів є для Гайдегера радше точкою входу в ширшу тематику, Подію Буття, і тому увага до них зумовлена тим, щоб відзначити ключові етапи розгортання історичності метафізики, тяглість цього процесу, єдину та постійну, мінливу у своїх формах тему способів розкритості або буття сущого. Але така перспектива вимагає належного розуміння мотивів мислення самого Гайдегера, а не розгляду його як «дослідника творчості» того чи іншого класика філософії.

Олександр КОМАРОВ, керівник Громадської організації «Клуб творчої філософії», студент другого курсу магістратури філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ НІМЦІВ У СПРАВІ МИСЛЕННЯ ТА ФІЛОСОФУВАННЯ

1. Наскільки постать/особистість філософа впливає на його філософію?

Не бачу простої відповіді на поставлене питання, допоки ми не з'ясуємо, що мається на увазі під словом «постать». Чи кожна постать є філософом? Чому не кожна людина стає філософом, і що мотивує певні постаті до філософування? Імовірно, ми мали б сказати, що від постаті залежить, стане людина філософом чи ні. В кого є хист, бажання, потреба філософувати? Вже на цьому етапі можна підкреслити важливість постаті та її роль в питаннях філософії. Чи можемо ми сказати, що кожна людина, що вступає на шлях філософських досліджень, випадково обирає свій пріоритетний філософський напрямок? Мабуть, ні, адже студенти вивчають різні напрямки і можуть обирати те, що їм більше відгукується, викликає у них більше зацікавлення. Безумовно, це стосується і Гайдегера, адже він обрав для себе саме феноменологію, яку в подальшому перетворив у фундаментальну онтологію, а спершу ухвалив рішення перейти з теологічного факультету на філософський. У певних філософських колах він швидко став відомим як дуже талановитий інтерпретатор класичних і сучасних філософських текстів, отже, можна стверджувати, що Гайдегер мав виразну схильність до філософії. Чи пов'язана схильність до філософії Гайдегера з постаттю Гайдегера? Вочевидь, так, адже в іншому разі кожен міг би бути талановитим інтерпретатором філософських текстів, а в подальшому видатним філософом. Отже, на поставлене редакцією питання «Наскільки постать філософа впливає на його філософію?», ймовірно, слід відповісти так: постать філософа впливає на його філософію суттєво.

Якщо ж питання було поставлене з політичним підтекстом, то на мою скромну думку, яка звісно потребує розлогіших обґрунтувань, більш ґрунтовно має бути проаналізований вплив Гегеля на Гайдегера — в питанні ролі німців у справі філософії. Гайдегер насправді не так часто посилається на Гегеля, подекуди — радше критично, але за певними прямими та опосередкованими посиланнями (наприклад, у працях «Мій шлях у феноменологію» та «Лист про гуманізм») можна зробити висновок, що Гайдегер, формуючись як філософ, зазнав істотного впливу філософії Гегеля. Саме Гегель обґрунтовує роль та завдання німців у справі мислення та філософування в «Лекціях з історії філософії», а також згадує про це у «Філософії права». В тих же лекціях Гегель обґрунтовує те, що можна назвати буттєво-історичним підходом у дослідженні філософії як явища, взятим, на мою думку, Гайдегером на озброєння. Формат цієї короткої відповіді не дає змоги, бодай в загальних рисах, переповісти ключові ходи Гегелевої думки, які приводять його до висновку про відповідальність народів та епох за справу філософії (греки, римляни і т.д.). Та можна однозначно стверджувати, що Гегель не намагався політизувати свою філософію, як не намагався це робити й Гайдегер.

2. Чи читали Ви «Чорні зошити» Мартина Гайдегера?

«Чорні зошити» читав і не засуджую. Подекуди в мене складається враження, що багато вітчизняних критиків «Чорних зошитів» самі їх не читали, але щось чули від сусіда. Адже в цих зошитах ми знаходимо нотатки, які мають стосунок до всієї філософії Гайдегера та апелюють до найрізноманітніших його робіт різних часів. Отже, ці нотатки почасти стають зрозумілими лише у зв'язку та в контексті з іншими роботами Гайдегера. І безперечно, вони мають стосунок до найрізноманітніших філософських проблем, які можуть бути незрозумілими в разі неглибокого прочитання. Однак великою мірою «Чорні зошити» стали відомими (ба навіть скандальними) через те, що в певних висловлюваннях Гайдегера знайшли політично некоректні міркування. Таким шукачам можна порадити пошукати подібне у Шопенгавера або, наприклад, Ніцше, й, гадаю, про Гайдегера одразу доведеться забути. Тобто треба завжди враховувати, що сучасні політичні тренди зумовлені сьогодишньою політичною ситуацією та поглядами сучасників. Оцінювати висловлення минулого із сьогодишніх позицій не завжди є адекватними. Наприклад, Аристотель не визнавав права людини (та й сам не був громадянином). І це не важливо, що прав людини, на той момент, не існувало ані юридично, ані політично.

Я би радив більше звертати увагу саме на філософські проблеми «Чорних зошитів», адже саме філософія є тим, що може бути цікавим у філософа.

3. Наскільки, на Вашу думку, політичні погляди М. Гайдегера впливають на сприйняття його філософської концепції?

Я вважаю, що гадки про те, якими були політичні погляди Гайдегера, впливають на сприйняття його філософії. Адже мені, наприклад, достеменно не відомо, які були його політичні погляди, чи були в нього політичні погляди і чи його погляди взагалі могли знайти своє вираження у вимірі політичного. Звісно, з цього приводу ми маємо безліч суперечливих фактів. Можна спитати: навіщо Гайдегер вступав в NSDAP? Чи платив він партійні внески, і якщо так, то до якого року? Чому він згадав фюрера в урочистій промові, заступаючи на посаду ректора? Чи пов'язане його призначення ректором із приходом нацистів до влади? Чому він ніколи публічно не засудив режим? і т. д. Можу лише відіслати до інтерв'ю Гайдегера журналові «Spiegel», що з'явилося після його смерті 1976 року («Nur noch ein Gott kann uns retten»), де Гайдегер відповідає на багато гострих запитань, прояснюючи свої непрості стосунки з режимом націонал-соціалістів.

4. Можливі рецепції філософії Гайдегера в Україні

В Україні є дослідники, які працюють зі спадком Гайдегера. Назву лише деяких з них: А. Дахній, А. Богачов, Є. Бистрицький, А. Ахутін, Р. Кобець, І. Карівець... На даний момент варто особливо відзначити роботу А. Богачова над перекладом «Буття та часу» українською мовою. Вихід цього перекладу стане справді знаковою подією для української філософської спільноти. На мою думку, українськими дослідниками поки ще недостатньо опрацьовано питання темпоральності у філософії Гайдегера, а також проблема «повороту». Я сподіваюсь зробити свій внесок у розроблення цих питань.